

Ільченко О. В.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри судочинства та міжнародного права
Сумського державного університету

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

CURRENT ISSUES ON IMPLEMENTATION CRIMINAL OFFENSES LEGISLATION IN UKRAINE

Наукова стаття присвячена висвітленню актуальних проблем впровадження кримінального проступку в кримінальне процесуальне законодавство України.

Ключові слова: кримінальний проступок, злочин, впровадження, кримінальна відповідальність, ступінь суспільної небезпеки

Научная статья посвящена освещению актуальных проблем внедрения уголовного проступка в уголовное процессуальное законодательство Украины.

Ключевые слова: уголовный проступок, преступление, внедрение, уголовная ответственность, степень общественной безопасности.

The scientific article is devoted to highlighting the problems of introducing a criminal offense in the criminal procedural legislation of Ukraine.

Key words: criminal offense, offense, introducing criminal liability, degree of public danger.

У кримінальному процесуальному законодавстві України запроваджено поняття кримінального проступку. Важливо розуміти процесуальний порядок його функціонування. Проте визначення його ні в Кримінальному процесуальному кодексі, ні в Кримінальному кодексі України ще немає. У національному законодавстві зазначено лише про необхідність градації злочинів за ступенем їх суспільної небезпеки. Вчені висловлюють ряд думок з приводу того, яким чином змінити наше законодавство відповідно до світових стандартів.

Мета роботи – проаналізувати стан наукових досліджень щодо впровадження інституту кримінального проступку в законодавство України, а також визначити перспективні напрями наукових розробок у цьому напрямі.

Питання впровадження інституту кримінального проступку в законодавство України досліджували такі науковці, як В.Г. Крайнюк, І.Г. Голуб, Ю.В. Донченко, К.П. Задоя, В.Г. Уваров, В.Л. Підпалій, Ю.Д. Лівшиц, Т.В. Данченко, А.Д. Буряков, Є.Н. Александров, П.П. Пилипчук, Б.М. Пошва, А.В. Пономаренко, Г.М. Куцкір, О.В. Величко, Г.В. Федотова.

У зв'язку з політикою гуманізації кримінального законодавства в суспільній формулі головним має бути дотримання вектора пом'якшення покарання за вчинення правопорушення.

Як зазначає Д.О. Балобанова, ні в якому разі ми не повинні говорити про збільшення переліку діянь, за які особа, що їх вчинила, буде нести кару.

Тобто алгоритм дій має такий вигляд:

1) усі проступки, які містились в інших нормативних актах: Митному кодексі України, Кодексі України про адміністративні правопорушення,

Податковому кодексі України, Кодексі законів про працю України, ні в якому разі не дорівнюють, не переходять до антизлочинного законодавства;

2) проводиться реєстр норм Кримінального кодексу України, і ті норми, частини норм, які можуть бути віднесені до проступків, або виділяються в окрему главу чи підрозділ кодексу, або зазнають змін безпосередньо всередині статей, а до Загальної частини додається стаття з визначенням проступку в кримінальному законодавстві [1].

За ступенем суспільної небезпеки правопорушення поділяються на злочини і проступки. Як злочин, так і проступок можуть вчинятись особою під час діяльності в будь-якій сфері. У сучасній теорії права саме суспільна небезпека вважається основним критерієм розмежування проступків і злочинів. Вона означає, що діяння шкідливе для суспільства, що воно спричиняє або створює загрозу заподіяння такої шкоди суспільним відносинам [2].

Проступки відрізняються від злочинів меншим ступенем суспільної небезпечності.

На думку В.Г. Гончаренка, проступки – це незначні правопорушення, що завдають шкоди особі, суспільству і є підставою для притягнення особи, яка їх проступок, до передбаченої законом відповідальності. Якщо суспільно небезпечне діяння не заборонене кримінальним законом, воно злочином не визнається. Якщо діяння має всі ознаки, перелічені в кримінальному законодавстві, але не має підвищеного ступеня суспільної небезпечності, воно також не може бути визнане злочином. Якщо таке діяння в законодавстві визначається як проступок, особа має нести за нього відповідальність. Для особи, яка вчинила злочин і притягнена до відповідальності, законом передбачена судимість, тоді як притягнення

особи до відповідальності за проступок не передбачає настання судимості [3].

Одночасно існує точка зору щодо наявності в проступків такої ознаки, як шкідливість, а якщо соціальна шкідливість правопорушення досягає рівня суспільної небезпеки, то воно стає злочином. Даючи визначення, наголосимо на тому, що приєднання до дефініцій «проступок» або «злочин» якихось означень, наприклад, «публічний» або «кримінальний», нічого не змінює і не пояснює. Але нині це доводиться робити свідомо для усунення нерозуміння і неправдивих трактувань. Прикрі помилки закралась у теоретичні праці і законодавство через неправильний переклад, незбіг в етапах розвитку права тощо.

Тому, аналізуючи суспільні механізми регулювання суспільно-правових відносин, виражених у нормах законів, ми будемо спиратись на перевірені часом постулати теорії права, використовувати правильну термінологію, а це усуне можливість перекручувань і трактувань. Також має бути створений Закон про основи законодавства, і таким чином визначена основа для подальшого розвитку законодавства відповідно до змін, що відбуваються в суспільстві; мають бути усунуті, виведені за межі злочину дії, які вчиняються в різних сферах суспільного життя і можуть розглядатись як проступки. Це дасть можливість формування сучасного законодавства, що регулюватиме публічно-правові відносини відповідно до сучасних світових стандартів та конституційних положень.

Окрім цього, норми і ряд різних підзаконних актів під час кодифікації знайдуть своє місце в законодавстві, що спростить їх застосування. У сукупності завдяки означеному підходу до публічного права ми досягнемо таких цілей: гуманізація правової системи, відповідність законодавства положенням Конституції України, відповідність законодавства сутності громадянського права. Простота і зрозумілість законів для громадян свідчитиме про демократизацію суспільства.

Повертаючись до різниці між злочином та проступком, слід виділити основні ознаки, які дають змогу розмежовувати ці два поняття:

1) матеріальна ознака у злочині проявляється в суспільній небезпечності діяння, у проступку – в суспільній шкідливості діяння;

2) кримінальна протиправність – закріплення злочинного діяння у Кримінальному кодексі України, що свідчить про наявність злочину. Так само наявність у законі про кримінальний проступок свідчить про належність діяння до конкретної категорії;

3) караність – передбачення застосування за злочин найсуворіших, найтяжчих для засудженого наслідків – покарання, за проступки застосовується не покарання, а стягнення [4].

Отже, Кримінальним процесуальним кодексом України передбачений поділ кримінальних правопорушень на злочини та проступки. Ці два поняття розмежовуються за матеріальною ознакою, кримінальною протиправністю та караністю. На загальнодержавному рівні варто визначитися з норматив-

ним закріпленням проступків. Існує дві пропозиції: закріплення їх у чинному Кримінальному кодексі України та створення нового Кодексу кримінальних проступків.

У науковій літературі сьогодні особливу увагу приділено новим процесуальним механізмам здійснення кримінального провадження. Перш за все це пов'язано з тим, що новий Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий 13 квітня 2012 року (далі – КПК України), закріпив ряд нових інститутів.

Нововведення стосуються всіх стадій кримінального провадження – як досудових, так і судових. Одним із ключових учасників цього провадження, у практичній діяльності якого відобразатимуться зміни, є слідчий. Його робота багатопланова, впливає на різні сфери суспільного життя. Слідчий у кожній своїй дії та процесуальному рішенні реалізує визначені КПК України завдання кримінального судочинства, виконання яких пов'язано з реалізацією такої функції досудового розслідування, як здійснення провадження по кримінальних проступках, особливості досудового розслідування яких регламентуються главою 25 КПК України.

КПК України вперше вводить поняття кримінальних проступків, якими вважаються правопорушення невеликої тяжкості, що не становлять серйозної загрози для суспільства, наприклад, порушення авторського права і суміжних прав, дрібна крадіжка, хуліганство. Як основне покарання за здійснення кримінальних проступків передбачено штраф.

Введення нового терміна «кримінальні проступки» передбачає особливу процедуру проведення досудового розслідування [5].

Першою особливістю досудового розслідування кримінальних проступків є те, що воно здійснюється у формі дізнання, про що зазначається у статті 215 КПК України. Під дізнанням розуміється заснована на законі правозастосовна діяльність, спрямована на виявлення, попередження, запобігання та розслідування кримінальних правопорушень, забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства. Функція дізнання передбачена сьогодні і чинним КПК України. Нововведення полягають у можливості, наприклад, співробітників оперативних підрозділів при досудовому розслідуванні кримінальних проступків користуватись повноваженнями слідчого органу досудового розслідування.

Процедура надходження матеріалів до співробітників оперативних підрозділів аналогічна процесу реагування на заяви і повідомлення про злочини. Керівник органу досудового розслідування вивчає інформацію, що надійшла до нього, визначає правову кваліфікацію кримінального проступку із посиланням на статтю Закону та доручає проведення розслідування слідчому або співробітнику оперативного підрозділу.

Сам процес досудового розслідування кримінальних проступків реалізується відповідно до загальних правил кримінального провадження, про що зазначається у статті 298 КПК України [6].

Під час проведення дізнання громадяни мають можливість користуватись такими ж правами учасників кримінального провадження, які передбачені КПК України під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у цілому. Відмінність у правах залежатиме від процесуального статусу учасника кримінального провадження. Так, наприклад, потерпілий може набувати передбачених статтею 56 КПК України прав тільки після подачі заяви про залучення до провадження як потерпілого. Після цього йому вручається пам'ятка про процесуальні права і обов'язки потерпілого, що є письмовим підтвердженням набуття статусу потерпілого.

Специфіка здійснення провадження по кримінальних проступках передбачає, що під час їх розслідування не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою. Ці обмеження вводяться у зв'язку з тим, що суспільна небезпечність кримінальних проступків, порівняно зі злочинами, менша, тому і процесуальний вплив на права та свободи людини повинен також бути меншим.

Враховуючи цю обставину, до підозрюваного можуть обиратись лише запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання чи особистої поруки. До того ж, зазначені запобіжні заходи можуть обиратись лише слідчим суддею і тільки у випадках, чітко передбачених КПК України, що, по суті, і є процесуальною гарантією додержання прав людини у кримінальному провадженні.

Необхідно звернути увагу і на обмеження у використанні слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних проступків. Так, статтею 300 КПК України передбачена заборона проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час проведення дізнання.

Як стверджує Є.Л. Стрельцов, загальнодоступними процесуальними діями, які слідчий може використовувати під час досудового розслідування кримінальних проступків, залишаються допит (в тому числі у режимі відеоконференції), одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, пред'явлення для впізнання, проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук, огляд, слідчий експеримент та проведення експертизи. Стаття 111 КПК України наділяє правом кожного учасника досудового розслідування можливістю бути поінформованим про хід кримінального провадження [7].

Ще одним нововведенням КПК України є можливість прийняття судового рішення у спрощеному порядку, який є процедурою розгляду матеріалів кримінального провадження без проведення судового розгляду в судовому засіданні. Для цього на завершальному етапі досудового розслідування, а саме під час складання обвинувального акта слідчим, його затвердження та надсилання до суду прокурором, останнім вноситься відповідне клопотання. Однак воно може вноситься лише за умови, що підозрюваний беззаперечно визнав свою вину, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти такого розгляду.

З огляду на зазначене вищевказана норма дає змогу уникнути необґрунтованого затягування кримінального провадження та у найкоротші строки прийняти рішення і привести його до виконання.

На думку О.М. Шармар, нововведення щодо кримінальних проступків також стосуються і відповідальності за їх вчинення. Засудження особи за вчинення кримінального проступку не впливатиме на реалізацію в подальшому особою своїх прав. З іншого боку, обвинувачена у вчиненні кримінального проступку особа отримує всі процедурні права і гарантії кримінального процесу, і до неї неможливо буде застосувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою [9].

Аналізуючи та опановуючи обсяг наукових положень та порядок їх застосування у практичній діяльності, можна дійти висновку, що досудове розслідування кримінальних проступків відзначається процесуальними особливостями свого здійснення, які полягають у виборі слідчих (розшукових) дій, застосуванні визначених запобіжних заходів, дотриманні скорочених строків проведення дізнання тощо. Закріплення нововведень у КПК України, які виступають своєрідними процесуальними гарантіями додержання прав та свобод громадян, сприймається позитивно з огляду на демократичні процеси, які останнім часом відбуваються в нашій державі. Так, позитивним кроком як для правоохоронних органів, так і для громадян стане той факт, що приблизно у 80% випадках результатом проведення досудового розслідування кримінальних проступків може бути укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, а також угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балобанова Д.О. Теорія криміналізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д.О. Балобанова. – О., 2007. – 17 с.
2. Беккариа Ч. О преступлениях и наказанія / Ч. Беккариа ; сост. и ред. Ю.М. Юмашев. – М. : СТЕЛС БИМПА, 1995. – 304 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [ред.: В.Г. Гончаренко, В.Т. Нор, М.Є. Шумило]. – Х. : Право, 2012. – 844 с.
4. Задоя К.П. Положення Кримінального процесуального кодексу України 2012 року як орієнтири при підготовці проекту закону України про кримінальні проступки / К.П. Задоя // Адвокат. – 2012. – № 10. – С. 16–18.
5. План заходів щодо реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 року № 1153-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1153-2008-p>.

6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 420 с.
7. Стрельцов Є.Л. Проблеми класифікації суспільно небезпечних діянь (зміст та напрями) / Є.Л. Стрельцов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ivpz.org/golovna-konferents>.
8. Федотова Г.В. Правові тенденції визначення кримінального проступку в кримінальному законодавстві / Г.В. Федотова, А.О. Расюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ivpz.org/golovna-konferents>.
9. Шармар О.М. Виникнення та розвиток законодавства України про кримінальну відповідальність / О.М. Шармар, В.В. Бабаніна // Митна справа. – 2012. – № 1. – С. 82–89.